

Ю.Ю. Калиновський, канд. політ. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Правове виховання сьогодні – фактично єдиний реальний засіб, за допомогою якого держава може впливати на індивідуальний і груповий рівні соціального середовища, визначаючи правові потреби й орієнтири на мікрорівні, спрямовуючи тим самим процеси розвитку правової культури та правосвідомості громадян. Це вбачається особливо важливим, якщо враховувати ступінь спрямованості й темпи зростання різноманітних девіацій у правосвідомості, які останнім часом набули загрозливих масштабів серед усіх верств населення України.

Якщо держава вчасно не відреагує на поширення девіаційних процесів шляхом організації цілеспрямованого правового виховання членів суспільства, це буде загрожувати подальшій криміналізації всіх сфер життєдіяльності соціуму. Дійовими заходами в такій ситуації є вдосконалення форм правовиховного впливу на всі прошарки

населення, активізація й оптимізація цього процесу, спрямованого на викорінення причин протиправної поведінки й подолання її наслідків.

Для всебічного вивчення взаємозв'язків правовиховної роботи з розвитком правової культури й правосвідомості доцільно проаналізувати систему правового виховання й особливості її функціонування в сучасних умовах. Вочевидь, що цей процес у будь-якій державі має 2 основні рівні – неінституційний та інституційний. На першому він дещо стихійний, пов'язаний з відтворенням у родині й суспільстві загальноприйнятих правових настанов і цінностей. З виникненням і розвитком державності правове виховання поступово стає спеціальною функцією державного апарату, тобто інституалізується. Через систему такого виховання держава й суспільство ретранслюють підростаючому поколінню цінності, які були напрацьовані раніше в суспіль-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ній правовій культурі й правосвідомості і які є важливими для подальшого існування нації.

Систематичне правове виховання, відрізняється від так званого «стихійного» в першу чергу тим, що в його підґрунті міститься соціальна дія багатьох суб'єктів. Це поняття ввів М. Вебер, який до останньої відносив вчинки людей, що спрямовані на вирішення суспільно важливих проблем і свідомо орієнтовані на відповідну поведінку партнерів. Соціальна дія припускає суб'єктивне осмислення можливих варіантів поведінки людей, з якими особа вступає у взаємодію. Відповідно, суб'єктивну оцінку такої дії у правовій сфері отримують на підставі цінностей, закладених в її правосвідомості в процесі правового виховання.

Отже, критеріями для розрізнення правового виховання інституціонального від неінституціонального є окреслення певної мети в межах всього соціуму й методів і ресурсів щодо його здійснення.

Оскільки правове виховання – процес дискретний (переривчастий), то, будучи відносно осмисленим і цілеспрямованим, він відбувається в певному місці, в певний час і на ґрунті вже існуючої правової культури й правосвідомості. Крім того, його дискретність полягає в тому, що окремі види виховання й типи ви-

ховних організацій не мають єдиних цільових настанов, налагодженого й несуперечливого взаємозв'язку, тому, на жаль, правовиховний вплив не стає безперервним процесом. Обсяг правового виховання багато в чому визначається рівнем правової культури й правосвідомості окремих суспільних верств населення.

Цінність правового виховання в соціальному просторі має 2 аспекти – об'єктивний і суб'єктивний. Об'єктивна цінність визначається тим, які ресурси витрачає суспільство на поліпшення загальних показників правової культури і як рівень правовиховної діяльності впливає на соціальний стан і життєвий успіх конкретних верств населення. Суб'єктивна цінність обумовлюється, зокрема, тим, які очікування пов'язують учасники правовідносин з правовиховними заходами, наскільки вони, з їх погляду, корелюються з повсякденною життєдіяльністю і якими засобами особа досягає або планує досягти поставлених цілей. Цілком очевидно, що характер засобів досягнення конкретної мети залежить від рівня правової культури й правосвідомості певної людини.

Зауважимо, що в модернізованих суспільствах рівень правової культури й правосвідомості – це важливий чинник

Проблеми правового виховання в сучасній Україні («Круглий стіл»)

горизонтальної й вертикальної соціальної мобільності, тому що від нього залежать можливості переходу людини від одних ролей до інших, з однієї страти в іншу, більш елітарну. Саме тому в таких соціумах правове виховання є поліструктурним і динамічним порівняно з традиційними. У той же час, у традиційних суспільствах процес правовиховання може тією чи іншою мірою (залежно від ступеня традиційності), так би мовити консервувати правові традиції і звичаї, підтримуючи певний тип правової культури. Це пов'язано в основному з 2-ма обставинами: (а) чим традиційніше суспільство, тим більше закриті в ньому всі верстви, особливо елітарні; (б) чим більшою мірою воно модернізоване, тим менше розходжень у змісті і якості виховання в нижчих та елітарних соціальних верствах населення.

Місце правового виховання в ієрархії суспільного розвитку визначає готовність соціуму приділяти йому більше або менше уваги, виділяти більші або менші ресурси на його розвиток. Із цим також пов'язана й міра підготовленості суспільств до висунення й формулювання завдань право-

вого виховання, пошуків і реалізації ефективних шляхів їхнього вирішення.

Таким чином, розглядаючи правовиховний процес як найважливіший чинник розвитку правової культури й правосвідомості можемо констатувати, що правове виховання:

(1) багато в чому зумовлює те, наскільки успішно учасники правовідносин засвоїли нормативно-ціннісні настанови й поведінкові сценарії, напрацьовані попередніми поколіннями в межах існуючої правової культури й правосвідомості;

має певні можливості по створенню ціннісних умов для самореалізації людини як правової особистості (формування правової культури й правосвідомості громадянина);

створює для майбутнього розвитку суб'єкта умови, які допоможуть йому досягти балансу між адаптованістю у суспільстві й установленням автономності щодо подій і процесів, що відбуваються у правовій сфері (вироблення критичної правосвідомості);

в змозі запобігти неправовій поведінці індивіда, не допустити утворення в його правосвідомості антиправових настанов.

Надійшла до редакції 30.03.2009 р.